

A K T U A L I T Y
P R O
P R Á V N Í P R A X I

*Odklon v českém trestním procesu
(de lege lata)*

Antonín DRAŠTÍK

1.
Úvod

V období od roku 1990, tj. od přijetí novely trestního zákona č. 175/1990 Sb. a trestního řádu č. 178/1990 Sb. se v trestním zákonodárství bývalé ČSFR (dnešní ČR) projevovaly poměrně výrazné prvky dekriminlizace a depenalizace. Zatímco dekriminlizace (tj. rozhodnutí o tom, zda určitý typ chování je trestným činem či není trestným činem) a depenalizace, spočívající v nahrazení trestních sankcí jinými dopady na pachatele, se staly součástí trestní politiky, tak otázka odklonu v trestním řízení nikoliv. K částečné nápravě tohoto stavu došlo až novelou trestního řádu účinnou od 1.1.1994 – tj. zákonem č. 292/1993 Sb. z 10.11.1993. Kromě dnes již zrušené možnosti postupu dle § 171 odst. 1,2 trestního řádu, bylo možno s jistými výhradami pokládat za formu odklonu snad jen postup dle ustanovení § 172 odst. 2 písm. a) trestního řádu. Toto ustanovení i dnes umožňuje zastavit trestní stíhání v případech, kdy trest, k němuž může stíhání vést je zcela bez významu vedle trestu, který pro jiný čin byl obviněnému uložen nebo, který ho podle očekávání postihne. Obdobně pak lze zastavit trestní stíhání v řízení před soudem postupem dle § 223 odst. 2 trestního řádu. Ze stejných důvodů lze též upustit od zahájení trestního stíhání postupem dle § 159 odst. 3 trestního řádu. Zvláštní povahu má ustanovení § 163a) trestního řádu. Toto ustanovení umožňuje stíhat tam uvedené činy pouze se souhlasem poškozeného, který je v jistém poměru k osobě obviněného.

Odklon jako institut trestního práva procesního představuje alternativu standardního trestního řízení, je odchylkou od typického průběhu trestního procesu. Odklonem v podstatě rozumíme vynětí trestní věci z kompetence soudních orgánů činných v trestním řízení na základě rozhodnutí o upuštění od trestního stíhání, resp. o zastavení trestního stíhání. Jedná se tedy o vyřízení trestní věci jinými prostředky než projednáním a rozhodnutím věci v obvyklém soudním procesu (tj. zpravidla po provedeném hlavním líčení).

Odklon v trestním řízení sleduje především mimosoudní vyřízení trestní věci, a to za podmínek v zákoně stanovených. Přichází v úvahu zejména tedy, má-li spáchaný čin povahu konfliktu mezi pachatelem a poškozeným, kdy se v těchto případech důraz klade především na urovnání tohoto sporu a teprve až druhořadou je otázka jistého potrestání pachatele státní mocí. Přitom odklon a stejně tak i další alternativní způsoby řízení představují jak výrazné odlehčení v práci orgánů činných v trestním řízení, tak výrazné zjednodušení a urychlení trestního procesu.

Již zmínovaná novela trestního řádu z listopadu 1993 zavedla do českého trestního procesu dva instituty, které představují alternativní prostředky standardního trestního řízení. Konkrétně byl v českém trestním právu procesním nově zaveden institut podmíněného zastavení trestního stíhání a znovu zaveden institut trestního příkazu. Obu tyto instituty lze pokládat za filtr, kterým věc prochází předtím než je rozhodnuto o jejím projednání v řádném soudním procesu.

2.

Podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307–308 tr. řádu)

Podmíněné zastavení trestního stíhání (dále jen PZTS) je v českém trestním právu procesním zcela nový institut, který lze charakterizovat jako rozhodnutí příslušného orgánu činného v trestním řízení o nestíhání, resp. o zastavení trestního stíhání, přičemž toto rozhodnutí je vázáno na splnění stanovených podmínek. Tímto rozhodnutím také není řešena otázka viny obviněného. Ustanovení o PZTS lze aplikovat jen se souhlasem obviněného a pouze v řízení o méně závažné trestní činnosti, tj. o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Dalším základním předpokladem aplikace tohoto ustanovení je, že obžalovaný trestní čin dozal a dobrovolně uhradil způsobenou škodu, případně projevil snahu odčinit škodlivé důsledky svého činu. I při splnění všech podmínek stanovených v zákoně je však dáno na zvážení příslušného orgánu činného v trestním řízení, zda bude pokládat rozhodnutí o PZTS za dostačující způsob vyřízení věci, či nikoliv. Ustanovení o PZTS nejsou tedy obligatorní povahy, vždy představují jen možnost, aby orgán činný v trestním řízení při splnění v zákoně stanovených podmínek rozhodl o vyřízení věci tímto způsobem. Aplikace tohoto ustanovení je v době před podáním žaloby plně v kompetenci státního zástupce, resp. soudu po jejím podání. To znamená, že i při splnění všech předpokladů ustanovení o PZTS může státní zástupce podat žalobu a soud může obžalobu projednat v řádném soudním procesu.

Okruh trestních věcí, ohledně nichž lze trestní stíhání podmíněně zastavit, je omezen na trestní věci menší závažnosti (trestné činy se sazbu odnětí svobody nepřevyšující pět let, ovšem dle stávající úpravy se jedná o poměrně široký okruh trestných věcí). K rozhodnutí PZTS jsou oprávněni jednak státní zástupce (pochopitelně jen do okamžiku podání žaloby), jednak samosoudce, a to v řízení po podání obžaloby. Při úvaze o dostatečné účinnosti aplikace tohoto institutu státní zástupce, resp. samosoudce, přihlednou k tomu, zda v případě obviněného jde kupř. o osobu protrestanou, osobu mladistvou a z hlediska okolností případu kupř. k tomu, jaká je povaha činu, spoluzavinění poškozeného k pohnutce atd.

Jednou z podmínek PZTS je doznání obviněného. Doznání se musí týkat všech právně relevantních znaků skutkové podstaty stíhaného činu. Učiněné doznání však neprezumuje vinu obviněného. Již výše bylo uvedeno, že rozhodnutí má pouze zatímní charakter, nejde o definitivní vyřízení věci, není to rozhodnutí o vině.

Rozhodnutím PZTS je pokračování v trestním stíhání odloženo pod stanovenými podmínkami. Přitom je obviněnému též stanovena zkušební doba, a to v rozmezí od 6 měsíců do 2 let, během které je povinen vést řádný život, případně splnit uložené povinnosti a omezení. Teprve po uplynutí zkušební doby může dojít k definitivnímu vyřízení věci.

Je-li totiž pravomocně rozhodnuto, že se obviněný ve zkušební době osvědčil, případně uplynula-li doba jednoho roku od skončení zkušební doby, aniž bylo takové rozhodnutí učiněno, tak nastávají účinky zastavení trestního stíhání ve smyslu § 11 odst. 1 písm. f) trestního řádu. Jinak bude obvyklým způsobem pokračováno v trestním stíhání.

a obsah rozhodnutí o PZTS:

1. Forma rozhodnutí

O PZTS se vždy rozhoduje ve formě usnesení, které se opírá o přímou aplikaci ustanovení § 307 odst. 1. trestního řádu. Z hlediska systematiky trestního řádu je řízení o PZTS zařazeno v oddíle třetím hlavy XIX. trestního řádu a představuje jeden ze zvláštních způsobů řízení. Ve smyslu § 290 tr. ř. se na tento způsob řízení užijí obecná ustanovení trestního řádu jen tehdy, není-li v příslušném oddíle obsažena zvláštní úprava. Proti usnesení je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek. K podání stížnosti zákon opravňuje jak obviněného, tak poškozeného a jde-li o rozhodnutí soudu (samosoudce), tak rovněž státního zástupce.

2. Obsah rozhodnutí

Obsah usnesení o PZTS je v zásadě ustanovení § 134 odst. 1. tr. ř. Výrok usnesení musí obsahovat též popis a označení trestného činu, který je v něm spatřován, neboť sa podmíněně zastavuje trestní stíhání ohledně určitého skutku. Tento požadavek je odůvodněn též i účinky osvědčení (§ 308 odst. 3, § 11 odst. 1 písm. f) tr. ř.).

Ve srovnání s obecnou úpravou vykazuje usnesení o PZTS některé zvláštnosti. Především je vždy obligatorní součástí výroku stanovení zkušební doby (§ 307. 2 tr. ř.). Při stanovení konkrétní délky zkušební doby v rámci zákonného rozpětí od

6 měsíců do 2 let zákon nestanoví žádná bližší kritéria. Je však zřejmé, že konkrétní délka zkušební doby bude závislá na zjištění, týkajících se osoby obviněného a povahy stíhaného činu. V případě, že obviněný uzavřel s poškozeným dohodu o způsobu náhrady škody, je obligatorní součástí usnesení též výrok, kterým se obviněnému ukládá povinnost, aby ve zkušební době škodu nahradil.

Dále pak zákon umožňuje uložit obviněnému další fakultativní omezení směřující k vedení řádného života. Tato omezení mohou mít povahu jak příkazu k určitému chování (kupř. stanovení povinnosti platit výživné), tak zákazu určitého chování (kupř. zákaz požívání alkoholu).

Podmíněnost (mezitímní povaha) rozhodnutí dle § 307 odst. 1 trestního řádu se projevuje především v tom, že kdykoliv během zkušební doby může dojít k pokračování v trestním stíhání. Může se tak ovšem stát jen při aplnění některého ze tří v zákoně uvedených důvodů:

1. Je-li zjištěno, že obviněný ve zkušební době nevedl řádný život (zpravidla půjde o případy, kdy obviněný ve zkušební době spáchal další trestnou činnost).
2. Je-li zjištěno, že obviněný nesplnil povinnost nahradit způsobenou škodu, k jejíž náhradě se zavázal.
3. Je-li zjištěno, že obviněný nevyhověl dalším omezením, která mu byla uložena usnesením o PZTS.

Nejsou-li shledány důvody k pokračování v trestním stíhání, musí být rozhodnuto tak, že se obviněnému osvědčil. Tato rozhodnutí však lze učinit až po uplynutí celé zkušební doby. Kromě toho nastávají účinky osvědčení přímo ze zákona v případech, kdy do jednoho roku od uplynutí zkušební doby nebylo učiněno rozhodnutí o osvědčení, aniž měl na tom obviněný vinu (§ 308 odst. 1, 2 trestního řádu).

Proti rozhodnutí o osvědčení je přípustná stížnost ve stejném rozsahu jako proti vlastnímu rozhodnutí o PZTS.

Přes velice krátkou, prakticky jen dvouměsíční, dobu aplikace institutu PZTS a přes poměrně malý počet tímto způsobem vyřízených trestních věcí, však některé poznatky z aplikační praxe svědčí o tom, že ne vždy je zcela pochopena podstata a smysl PZTS jako odklonu od obvyklého způsobu řízení. Takový závěr se opírá kupř. o zjištění, že prakticky ve všech věcech, které byly takto zatím vyřízeny, bylo rozhodnuto o PZTS vždy až v průběhu hlavního líčení, někdy dokonce až poté, co bylo v hlavním líčení provedeno v plném rozsahu dokazování a předneseny závěrečné řeči. Přitom z obsahu spisu vyplývalo, že podmínky k PZTS byly v zásadě splněny již po podání obžaloby. K odklonu tedy došlo až poté, co vlastně proběhlo standardní soudní řízení (příklady z praxe). Samozřejmě lze očekávat, že aplikační praxe ukáže též na potřebu řešit některé už dnes sporné výkladové otázky institutu podmíněného zastavení trestního stíhání (příklady z praxe).

3. Trestní příkaz

Trestní příkaz (§ 314e – § 314g tr. řádu) představuje zvláštní formu soudního rozhodnutí, které zákon výslovně přiznává povahu odsuzujícího rozsudku. Je to tedy rozhodnutí v trestní věci meritorní povahy. Trestní příkaz (dále jen TP) je institut umožňující urychlení a zjednodušení trestního stíhání, a to ve stádiu řízení před soudem. Už z této základní charakteristiky TP vyplývají některé zásadní rozdíly v porovnání s institutem PZTS.

Především je nutno znovu zdůraznit, že TP je meritorním rozhodnutím ve věci, je to rozhodnutí o vině a trestu a je to výhradně rozhodnutí soudu – jediné samosoudce je oprávněn k vydání TP. Samosoudce není povinen věc rozhodnout TP, byl by byly splněny všechny zákonné podmínky pro jeho vydání. Řízení o vydání TP je součástí řízení před samosoudcem (oddíl čtvrtý hlava devatenáctá tr. řádu). Z toho vyplývá, že trestní příkaz lze vydat jen v řízení o těch trestných činech, k jejichž projednání je samosoudce příslušný, t.j. o těch trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice trestní sazby nepřevyšuje pět let.

Podle ustanovení § 314e odst. 1 tr. řádu je základní materiální podmínkou vydání trestního příkazu zjištění, že opatřenými důkazy byl spolehlivě prokázán skutkový stav věci. V praxi tedy půjde zpravidla o věci skutkově nekomplikované a důkazně jasné. Podle současné úpravy není vydání TP podmíněno doznáním obviněného, a stejně tak není závislé na jeho souhlasu s tímto postupem. Vydání TP je stanoveno vždy jako možnost samosoudce řešit tímto způsobem trestní věc. Naproti tomu zákon zakazuje vydat TP v případech, kdy zejména se zřetelem na osobu obviněného je třeba věc projednat v hlavní líčení (kupříkladu v řízení proti osobě, která v době rozhodování, t.j. v době vydání TP, je mladší 18 let, proti osobě zbavené způsobilosti k právním úkonům).

Jestliže TP má povahu odsuzujícího rozsudku, musí obsahovat kromě výroku o vině též výrok o trestu, a to s uvedením zákonných ustanovení, podle nichž byl trest vyměřen, nebo pole nichž bylo upuštěno od potrestání (§ 122 odst. 1, § 314e odst. 5 tr. řádu). Při stanovení druhu a výměry trestu je soud omezen ustanovením § 314e odst. 2 tr. řádu. Podle tohoto ustanovení lze TP uložit:

1. trest odnětí svobody ve výměře do jednoho roku
2. trest zákazu činnosti do pěti let
3. peněžitý trest ve výši od 2.000,- Kč do 5.000.000,- Kč
4. trest propadnutí věci

Jsou-li splněny podmínky předpokládané v ustanovení § 24 tr. zákona, tak nic nebrání tomu, aby trestním příkazem bylo upuštěno od potrestání.

V § 314f odst. 1 tr. řádu je vymezen obsah TP. Kromě označení soudu, dne a místa vydání a označení osoby obviněného obsahuje trestní příkaz výrok o vině a trestu, výrok o náhradě škody, pokud byl nárok na její náhradu řádně uplatněn a poučení o právu podat odpor. Z uvedeného vyplývá, že TP neobsahuje odůvodnění.

Zvláštním opravným prostředkem proti TP je odpor. Svou povahou je odpor řádným opravným prostředkem. Především je tomu tak proto, že směřuje proti dosud nepravomocnému rozhodnutí. Odpor je však řádným opravným prostředkem zcela specifické povahy. Z celé řady zvláštností je třeba poukázat především na to, že podání odporu se TP přímo ze zákona zrušuje. Tento důsledek podaného odporu však nastává jen tehdy, je-li odpor podán včas a oprávněnou osobou. Přitom lhůta k podání odporu činí 8 dnů od doručení TP. TP se obviněnému doručuje vždy do vlastních rukou bez možnosti doručit formou uložení (§ 63 tr.ř.). Osobami oprávněnými k podání odporu jsou jednak obviněný, případně osoby, které jsou oprávněny v jeho prospěch podat odvolání, jednak státní zástupce. Z toho plyne, že touto osobou není poškozený. Je-li odpor podán osobou neoprávněnou anebo opožděně, tak nevyvolává účinky řádně podaného odporu, tzn. nezpůsobuje zrušení TP. Takový odpor nemá žádný právní význam, proto o něm také není třeba vydávat nějaké rozhodnutí. Osobě, která takový odpor podala, samosoudce jen přípisem sdělí, že odpor byl podán opožděně, resp. že tato osoba nebyla k jeho podání oprávněna.

Je-li odpor podán oprávněnou osobou včas, tak se TP zrušuje automaticky, bez jakéhokoli přezkoumání věcné správnosti napadeného TP. Podáním řádného odporu vzniká samosoudci, který TP vydal, jediná povinnost, a to nařídit ve věci hlavní líčení. Při projednání věci v hlavním líčení však samosoudce není vázán právní kvalifikací skutku, ani druhem a výměrou trestu obsaženými v zrušeném TP. Tzn. bez ohledu na to, kdo podal odpor, neplatí v dalším řízení zákaz reformace in peius.

Jestliže je podán odpor jen jedním z několika obviněných, ohledně nichž se konalo společné řízení, v jehož rámci samosoudce rozhodl jediným TP, tak se TP ruší jen ohledně toho obviněného, který odpor podal. Ohledně ostatních spoluobviněných, kteří odpor nepodalí, nebude TP právní moci. Uplatnění principu beneficium cohaesionis je v případě odporu vždy vyloučeno. O odporu nerozhoduje žádný přezkumný orgán. TP se ruší přímo ze zákona, ovšem jen ohledně obviněného, který odpor podal, resp. ohledně něhož byl odpor podán (viz princip jen částečného zrušení napadeného rozhodnutí).

Podání odporu je sice plně v dispozici oprávněné osoby, ovšem s ohledem na zákonné důsledky tohoto procesního úkonu, již nelze jednou podaný odpor vzít nazpět. Naproti tomu se domnívám, že nelze podat odpor poté, co se oprávněná osoba práva k podání odporu již výslovně vzdala. V tomto směru se lze oprávněně odvolat na analogii ustanovení, která řeší tuto problematiku v případě odvolání resp. stížnosti.

Ve skupinové trestní věci, t.j. věci týkající se více obviněných, není vyloučeno, aby samosoudce vydal TP jen ohledně některých z více obviněných; zatímco ohledně ostatních věc projednal v hlavním líčení. Pochopitelně se nabízí otázka, zda takovýto postup je jednak hospodárný a jednak, zda takovýmto postupem nedojde k vytvoření naprosto zbytečných procesních komplikací.

Kromě podání odporu ještě v dalších dvou případech může dojít ke zrušení trestního příkazu:

1. jestliže je obviněný stíhán pro trestný čin uvedený v § 163a tr. řádu a po-

škozený vezme zpět souhlas a trestním stíháním před tím, než je TP doručeno některé z osob oprávněných k podání odporu. Na základě toho pak samosoudce musí rozhodnout o zastavení trestního stíhání.

2. jestliže státní zástupce vezme obžalobu zpět do doby, než byl trestní příkaz doručeno některé z osob oprávněných k podání odporu. Tím se věc vrací do stádia přípravného řízení.

Ve všech shora uvedených případech dochází ke zrušení TP přímo ze zákona, aniž by bylo třeba tento fakt vyjadřovat ve formě nějakého rozhodnutí.

Ve srovnání s institutem PZTS jsou zřejmé poměrně značné možnosti využívání TP. Ostatně nejde o nový institut v českém trestním procesu. Část soudců má dostatek praktických zkušeností z jeho aplikace z doby, než byla novelou tr. řádu (zákon č. 178/90 Sb.) zrušena podoba TP. Stávající úprava se sice v několika směrech odlišuje od úpravy dřívější, ovšem nejedná se o takové změny, které by mohly činit potíže v aplikační praxi.

4. Závěr

S ohledem na poměrně krátkou dobu, která uplynula od poslední novelizace trestního řádu, bylo by zřejmě předčasné posuzovat efektivnost nové úpravy zejména ve vztahu k institutu v procesu aplikace institutu PZTS podaří naplnit zákonodárcem sledovaný záměr a zda tento institut nezůstane bezobsažným méně problematickým se jeví uplatňování institutu TP. Zdá se, že významná část věcí náležejících do kompetence samosoudce nebude projednávána v hlavním líčení, nýbrž vřízena vydáním TP.